

Jasna POŽGAN*

GOSPODARSKI FONDOVI - OBRADA, ZNAČENJE I VREDNOVANJE

Izvlaček:

Gospodarski fondovi - obdelava, pomen in vrednotenje

Prispevek se dotika problematike gospodarskih fondov, začenši z njihovim vrednotenjem z ozirom na izvedbene predpise, njihove obdelave v arhivski ustanovi ter njihovega pomena za znanstveno raziskovanje. Tema članka so gospodarski fondovi v Državnem arhivu za Međimurje, poseben poudarek je na fondih v času do leta 1945. Opisane so tudi značilnosti posameznih ustvarjalcev arhivskega gradiva s področja gospodarstva iz časa do leta 1945.

Ključne besede:

arhiv, arhivsko gradivo, gospodarski fondovi, obdelava

Abstract:

Economy Funds - Processing, Importance and Appraisal

The article deals with funds of creators from the field of economy, starting from their appraisal according to the regulations in force, their processing in the archival institution and their value for scientific research. It deals with such funds in the State Archives of Međimurje. Special emphasis is placed on the funds from the period before the year 1945. In the appendix the importance of individual records creators in the field of economy until 1945 is described.

Key words:

archives, archival materials, economic funds, processing

1 UVOD

Kako bi problematika kojom će se baviti ovaj prilog bila čim razumljivija, potrebno je objasniti značenje termina poput gospodarstvo, arhivski fond, odnosno vrednovanje.

Arhivski fond je cjelina arhivskog gradiva nastala radom i djelovanjem pojedine pravne ili fizičke osobe. Arhivsko gradivo su zapisi ili dokumenti nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, 1997.). Vrednovanje je postupak kojim se procjenjuje vrijednost zapisa i utvrđuje rok do kojega će se čuvati određena vrsta gradiva ili jedinice gradiva te se određuje postupak sa svakom vrstom, odnosno jedinicom gradiva, po isteku čuvanja (Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva, 2002.). Gospodarstvo (privreda) je ljudska djelatnost koju čine tri osnovna čimbenika: proizvodnja, potrošnja i razmjena, a može biti samoopskrbno, što je svojstveno

* Dr. sc. Jasna Požgan, arhivistica i voditeljica stručnih poslova obrade, Državni arhiv za Međimurje, Štrigova 102, 40312 Štrigova, Republika Hrvatska, kontakt: jasnapozgan@yahoo.com, jasna.pozgan@dram.hr.

plemanskim i nerazvijenim zajednicama, i tržišno gospodarstvo, u razvijenim zemljama (Gospodarstvo, b. d.).

Tematika kojom će se baviti ovaj prilog je, osim kroz nekoliko radova i na pojedinim savjetovanjima, vrlo rijetko bila predmet znanstvenog proučavanja. Tu vrijedi spomenuti prilog Krešimira Nemetha iz 1977. godine te nekoliko radova novijeg datuma.¹ Uzroci takvoj situaciji mogu se tumačiti u više razloga: postojanja sekundarnih izvora podataka u arhivskim fondovima iz oblasti pravosuđa i javne uprave, postojanja službenih podataka u raznim godišnjacima, almanasima, privrednim glasilima, sudskim registrima, rijetkoj sačuvanosti arhivskog gradiva gospodarskih subjekata u razdobljima do 20. stoljeća te, samim time, upućenosti korisnika prema arhivskim fondovima pravosuđa ili javne uprave, djelomično ili necjelovito sačuvanom gradivu gospodarskih subjekata tijekom 20. stoljeća te zapostavljenosti gradiva gospodarskih stvaratelja u pogledu korištenja, odnosno njegove stručne obrade.²

O razlozima zašto je tematika vezana uz gospodarske subjekte i njihovo gradivo bila toliko rijetko proučavana, moglo bi se nagađati u beskonačnost, a kako je ovaj prilog posvećen upravo ovoj tematici, naredno poglavlje će ponajprije biti posvećeno pitanju njihova vrednovanja.

2 VREDNOVANJE GOSPODARSKIH FONDOVA

Vrednovanje arhivskog gradiva je u praksi hrvatskih arhivskih ustanova regulirano legislativom koja obuhvaća zaštitu kulturne baštine, prvenstveno arhivsko zakonodavstvo. Sam postupak vrednovanja i njegova provedba preciznije je definiran Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva koji, između ostalog, propisuje kriterije vrednovanja, kategorizaciju stvaratelja, postupak odabiranja i izlučivanja te način uništavanja izlučenog gradiva.

Budući da se elementi u Pravilniku o vrednovanju, poput kriterija vrednovanja i kategorizacije, tiču problematike provedbi nadzorne i akvizicijske politike arhivskih ustanova, treba napomenuti da osobitu pozornost prvenstveno zavređuju kriteriji: značenje djelatnosti i funkcija nekog stvaratelja, pravni propisi i standardi koji utvrđuju obveze i rokove čuvanja, potrebe poslovanja i nadzora nad poslovanjem stvaratelja, zaštita prava i interesa pojedinaca ili skupina, interes javnosti za uvid u činjenice koje gradivo dokumentira, evidencijska vrijednost gradiva, informacijska vrijednost gradiva, značenje gradiva za kulturu, povijest i druge znanosti te vrijednost gradiva kao kulturnog dobra. Navedeni kriteriji predstavljaju osnovu prema kojoj se određuje pojedinačni ili širi društveni interes od čuvanja gradiva do određenog roka.

---

¹ Na primjer: *Arhivska služba i gospodarski arhivi*, 2007., Šustić, I., 1995., *Klasinc*, P.P., 2004.

² Razlog zapostavljenosti arhivskog gradiva iz oblasti gospodarstva, što se tiče njegove obrade, možda leži u fokusiranosti arhivskih ustanova na obradu i opis fondova iz oblasti javne uprave i pravosuđa kao izvora najčešćih korištenja gradiva od strane korisnika u razne svrhe (upravno-pravna, znanstvena, izložbena, itd.), kadrovskoj potkapacitiranosti, često karakterističnoj u manjim ustanovama, nedostatku prostora za smještaj arhivskog gradiva, ispunjavanju nekih drugih prioriteta, npr. 2013. godine kada je znatan broj arhivskih ustanova u Hrvatskoj bio uglavnom fokusiran na rješavanje povećanog broja korisničkih zahtjeva građana zbog provedbi legislative vezane uz legalizaciju nezakonito izgrađenih objekata i sl. Što se tiče korištenja arhivskog gradiva gospodarskih subjekata od strane korisnika, razlog zapostavljenosti može se naći i u činjenici da rijetki korisnici ciljano zahtijevaju takvo gradivo za svoja istraživanja jer se rijetki bave gospodarskom poviješću, odnosno srodnim znanstvenim disciplinama, kao i postojanju sekundarnih izvora koji također sadrže vrijedne podatke potrebne za znanstvena istraživanja vezana uz oblast gospodarstva te rijetkim objavljenim arhivskim gradivom gospodarskih subjekata.

Navedeni kriteriji mogu se smatrati nadgradnjom već postojećih kriterija nastalih na temelju stečenih iskustava, poput tvorca arhivskog gradiva, vremena i mjesta njegova postanka, stupnja sačuvanosti i sadržajne fizionomije, unikatnosti i autentičnosti, reprezentativnosti i posebne vrijednosti (Stulli, 1970., str. 463-487, Stulli, 1997). Kriteriji su primjenjivi, osim na javne stvaratelje, i na privatne stvaratelje, kao što su stvaratelji iz područja gospodarstva.

Odnos stvaratelja iz područja gospodarstva prema vlastitu gradivu ovisi prvenstveno o njihovoj praktičnoj, dokaznoj vrijednosti. Takav odnos nije novijeg datuma jer su u prošlosti takvi stvaratelji bili dužni čuvati vlastito gradivo do 10 godina, nakon čega je isto moglo biti uništeno (Trgovački zakon, 1875). Razlog zbog kojeg je njihovo gradivo ostalo sačuvano i danas kao dokaz njihova djelovanja može se tumačiti kao stjecaj okolnosti, odnosno djelovanje više čimbenika, npr. razvoj arhivske službe, promjena percepcije javnosti u pogledu zaštite i čuvanja kulturne baštine, kao i zakonodavstvene zaštite arhivskog gradiva javnih i privatnih stvaratelja u novijem razdoblju.³

Gradivo stvaratelja iz područja gospodarstva dijelilo se prema granama djelatnosti na sljedeće četiri skupine: arhivi banaka i novčanih zavoda, arhivi trgovačkih tvrtki, industrijski arhivi i arhivi prometnih tvrtki (Nemeth, 1977, str. 140-149). U novijem razdoblju gradivo gospodarskih stvaratelja je prema arhivskim klasifikacijama podijeljeno na osnovi vremenskog razdoblja te vrsta djelatnosti (Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, 2006).

Što se tiče gospodarskih stvaratelja na području Međimurja, čije se gradivo čuva u Državnom arhivu za Međimurje, isti su u skladu s klasifikacijskim sustavom podijeljeni na tri razdoblja: razdoblje do 1945., razdoblje socijalizma (1945. - 1990.) te razdoblje poslije 1990. godine. Gradivo stvaratelja u razdoblju do 1945. godine sačuvalo se od gospodarskih udruženja (gospodarska i poslovna udruženja, poput obrtnih zborova, zadruge, zemljišne zajednice), banki i novčarskih zavoda (banke) te industrije i rudarstva (industrija). Gradivo stvaratelja u socijalističkom razdoblju sačuvalo se od gospodarskih udruženja (gospodarske komore, gospodarskih i poslovnih udruženja, zadruge), ratarstva, stočarstva, šumarstva, lova i ribolova (ratarstva), industrije i rudarstva, trgovine, građevinarstva, obrta, vodnog gospodarstva i tiskara. U razdoblju nakon 1990. godine stvaratelji su podijeljeni na industriju i građevinarstvo (Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske, 2006, str. 867-872).

S obzirom na navedenu podjelu, teško je prosuđivati koji su kriteriji bili presudni za prikupljanje i čuvanje gradiva gospodarskih stvaratelja, ali, uzevši u obzir činjenicu da je pretežni dio gradiva prikupljan u razdoblju od polovine 1960-ih do 1980-ih godina, kao i tijekom 1990-ih godina, za pretpostaviti je da su od svih navedenih najvažniji kriteriji u Pravilniku o vrednovanju bili sljedeći:

- značenje djelatnosti i funkcija nekog stvaratelja
- pravni propisi koji utvrđuju obveze i rokove čuvanja
- informacijska vrijednost gradiva
- zaštita prava i interesa pojedinaca ili skupina
- tvorca arhivskog gradiva

³ Tu se podrazumijeva arhivsko zakonodavstvo u bivšoj SFRJ, odnosno tadašnjim republikama, kao i u Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine u Republici Hrvatskoj.

- vrijeme i mjesto postanka gradiva
- reprezentativnost i unikatnost.⁴

Razlog zbog čega su prevladavali gore navedeni kriteriji bit će detaljnije obrazložen u narednim poglavljima, vezanim uz obradu, odnosno značenje gospodarskih fondova.

3 OBRADA GOSPODARSKIH FONDOVA

Obrada i sređivanje arhivskih fondova spada u jedan od redovnih poslova u arhivskoj struci u današnje vrijeme te je njezin konačni rezultat ovisan o brojnim čimbenicima, poput kadrovskih kapaciteta, zahtjevnosti koju iziskuje pojedini arhivski fond, sačuvanosti i cjelovitosti arhivskog gradiva, općem stanju fonda i sl. Također ne treba posebno naglašavati da sama obrada nekog fonda iziskuje niz radnji, poput identifikacije stvaratelja, razdjeljivanja gradiva (ukoliko je gradivo pomiješano), tehničkog sređivanja, oblikovanja serija i ostalih cjelina, formiranja arhivskih jedinica, signiranja i, u konačnici, opisivanja u obliku obavijesnog pomagala u skladu sa standardima struke.

Sam tijek obrade osim navedenih radnji ponekad iziskuje i specifične vještine i znanja, npr. ukoliko se odnosi na gradivo stvaratelja koji je započeo s djelovanjem u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije, nastavio s djelovanjem u Kraljevini Jugoslaviji, odnosno u socijalističkom razdoblju, ili stvaratelja koji je započeo djelovati u razdoblju Austro-Ugarske Monarhije te je zbog promjene gospodarskih i društveno-političkih okolnosti prešao djelovati u socijalističkom razdoblju. Tu se prvenstveno podrazumijeva poznavanje povijesti stvaratelja, odnosno kontekstualno-institucionalnog sustava u kojem je isti djelovao, spisovodstva, znanje stranog jezika ukoliko je gradivo nastalo na službenom jeziku (mađarski, njemački) tog vremenskog razdoblja i sl.

Problematiku obrade gospodarskih fondova pokušat ću prikazati na primjeru fondova iz razdoblja prije 1945. godine koji se čuvaju u Državnom arhivu za Međimurje, a koji su arhivistički obrađeni i opisani u skladu sa standardima struke. Od arhivskog gradiva iz područja gospodarstva do 1945. godine u ustanovi se čuvaju fondovi gospodarskih udruženja: HR-DAM-140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec (1895. - 1950.), HR-DAM-141., Obrtni zbor za kotar Prelog (1906. - 1950.), HR-DAM-142., Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi (1908. - 1945.), HR-DAM-143., Udruženje trgovaca za grad i kotar Prelog (1932. - 1945.); zadruga: HR-DAM-144., Obrtničke zadruge Preloga (1872. - ?); zemljišnih zajednica: HR-DAM-145., Urbarska zajednica Čakovec (? - 1945.); banaka: HR-DAM-146., Hrvatska seljačka štedionica u Belici - zadruga s neograničenim jamstvom (? - 1945.), HR-DAM-147., Čakovečko-Međimurska štedionica - Čakovec (1920. - 1949.), HR-DAM-148., Kotoribska štedionica (1892. - 1948.), HR-DAM-149., Donjomeđimurska štedionica (1873. - 1948.), HR-DAM-150., Preloška štedionica d.d. (1904. - 1949.), te industrije: HR-DAM-151., Čakovečki mlin-paromlin Čakovec (1893. - 1945.). Od navedenih fondova arhivistički su

---

⁴ Podaci o akvizicijama gradiva stvaratelja evidentirani su u dosjeima fondova Državnog arhiva za Međimurje, poput godine primopredaje i naziva institucije, a isti fondovi su prikupljeni od 1960-ih do 2007. godine kada je arhivsku službu u Međimurju vršio Državni arhiv u Varaždinu.

obrađeni fondovi banaka, s izuzetkom fonda 146., gospodarskih udruženja, s izuzetkom fonda 143.⁵, te fond iz industrije.⁶

Što se tiče obrađenih fondova, potrebno je napomenuti da je kod pristupanja samom procesu obrade postojalo nekoliko čimbenika koji su predstavljali otežavajući faktor samim počecima obrade, poput fragmentarne ili djelomične cjelovitosti gradiva, nepostojeće ili rijetke literature o njihovim stvarateljima, nepostojanja službenih glasila iz tog razdoblja, pomiješanosti fondova, kao i loše sačuvanosti samog gradiva. Navedeni čimbenici, poput fragmentarno sačuvanog gradiva nekog stvaratelja ili njegove pomiješanosti, predstavljaju prije pravilo nego iznimku jer je takva situacija zamijećena već ranije (Nemeth, 1977, str.140-149).

Nakon prvotnog utvrđivanja općeg stanja fondova⁷ (cjelovitost, fizičko stanje gradiva) bilo je potrebno utvrditi i identificirati stvaratelja fonda radi njegova kasnijeg opisa, kao i pronaći relevantne podatke o njemu iz dostupnih izvora (stručna literatura, službena glasila), poput datiranog početka djelovanja, njegovih nadležnosti i funkcija, njegovog završetka rada (ukidanje, likvidacija), što je uglavnom predstavljalo znatan problem zbog nepostojeće ili rijetke literature te je podatke o samom stvaratelju trebalo pronaći kod pregleda i kasnijeg sređivanja gradiva. Nakon utvrđivanja općeg stanja pojedinih fondova, pronalaska obavijesti o stvarateljima gradiva, uslijedila je sljedeća faza koja je podrazumijevala pregled i tehničko sređivanje gradiva (uklanjanje nedostataka na gradivu, poput prašine, spajalica itd.), razdvajanje na dokumentacijske cjeline, kao i odvajanje od gradiva drugih stvaratelja u situaciji kada je isto bilo pomiješano. Nakon te faze u pravilu bi uslijedilo formiranje dokumentacijskih cjelina (serije, podserije, jedinice), njihova signifikacija i ulaganje u primjerene tehničke jedinice te, u konačnici, njihov opis u formi obavijesnog pomagala. Sve gore navedene faze i radnje poznate su svima koji su zaduženi za obradu arhivskog gradiva te ih je nepotrebno opisivati u detalje.

Zajedničke dodirne točke fondovima poput Čakovečko-Međimurske štedionice, Čakovečkog mlina-paromlina Čakovec te Obrtnog zbora za kotar Prelog, koji su obrađeni i opisani, predstavljale su: necjelovitost u pogledu unutarnjeg ustroja gradiva, fragmentarna sačuvanost pojedinih dokumentacijskih cjelina, pomiješanost s gradivom drugih stvaratelja te gradivo strane provenijencije (mađarski, njemački) sadržano u pojedinim dokumentacijskim cjelinama, koje je nastalo kao rezultat uključenosti Međimurja u razne upravno-teritorijalne cjeline (županija Zala, Mariborska oblast), te u nekim slučajevima loše fizičko stanje gradiva uzrokovano mikroklimatskim uvjetima ili oštećenjem gradiva kod mehaničkog manipuliranja. Uz gore navedeno, fondovima poput štedionica te industrijskog fonda zajedničko je da su po svom ustroju i funkcijama koje su vršili spadali u trgovačka društva (dionička društva) utemeljena prema Trgovačkom zakonu iz 1875. godine, dok je fond Obrtni zbor za kotar Prelog nastao kao rezultat djelovanja teritorijalnog obrtničkog udruženja utemeljenog prema Obrtnom zakonu iz 1884. godine. Navedenim fondovima, poput štedionica i industrije, zajedničku dodirnu točku predstavlja i činjenica da su osnovani u razdoblju Austro-Ugarske, nastavili djelovati i u Kraljevini Jugoslaviji, a neki od njih i u socijalističkom razdoblju, dok su preostali bili ukinuti zbog promjene političkog i

⁵ Fond 140., Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec je u završnoj fazi obrade.

⁶ Fond 144. i fond 145. također su nesređeni.

⁷ Pritom se podrazumijevaju ranije navedeni fondovi, koji su kasnije obrađeni i opisani.

gospodarskog sustava.⁸ Uz sve navedeno, svim obrađenim fondovima⁹ zajedničko je da, bez obzira na nedostatnu cjelovitost i u nekim slučajevima fragmentarnu sačuvanost, sadrže vrlo značajnu i bogatu dokumentaciju što se tiče informacijske vrijednosti, značenja za znanost, kulturu, kao i ostalih relevantnih kriterija presudnih kod vrednovanja, obrade i opisa gradiva. Isto tako, gradivo tih fondova sadržava obavijesti o stvarateljima koji su djelovali na području Međimurja, a za čije se djelovanje zna samo posredno zahvaljujući objavljenim službenim podacima u glasilima i sličnim godišnjacima jer nema sačuvanog arhivskog gradiva istih, odnosno njihovo je gradivo sačuvano u gradivu kao što su štedionice, industrija ili obrtnička udruženja (obrtne zborovi). Fondovi stvaratelja poput štedionica, industrije i obrtničkih udruženja svjedoče i dokumentiraju veze njihovih stvaratelja sa susjednim regijama ili teritorijalnim cjelinama poput Slovenije, Mađarske, Austrije te čitave Hrvatske. Zahvaljujući sličnosti što se tiče djelatnosti i funkcija, kao i prostornoj poveznici (Čakovec, Međimurje), nakon početnih prepreka njihova obrada nije predstavljala problem, ukoliko se npr. odnosila na trgovačka društva ili obrtnička udruženja.

Uzevši u obzir sve navedeno, unutarnja struktura ranije navedenih fondova, poput Čakovečko-Međimurske štedionice (Vidi: Sumarni inventar fonda Čakovečko-Međimurska štedionica) utvrđena je ovako:

- Osnutak, organizacija rada, konfiskacija i likvidacija
- Upravljanje
- Personalni poslovi
- Poslovanje s klijentima
- Financijski i materijalni poslovi
- Imovina.

Te Čakovečkog mlina-paromlina Čakovec (Vidi: Sumarni inventar fonda Čakovečki mlin-paromlin Čakovec):

- Osnutak, organizacija rada i likvidacija
- Upravljanje
- Nekretnine
- Proizvodna sredstva
- Poslovanje s klijentima
- Personalni poslovi
- Opće upravni poslovi
- Financijsko i materijalno poslovanje.

---

⁸ Štedionice koje se čuvaju u Državnom arhivu za Međimurje, poput Čakovečko-Međimurske, Preloške, Kotorijske i Donjomeđimurske, bile su ukinute nakon završetka Drugog svjetskog rata prema odlukama Narodne banke FNRJ, filijale Zagreb 1948., odnosno 1949. godine. Što se tiče obrtnih zborova, uglavnom su započeli djelovati početkom ili sredinom 20-ih godina te su bili ukinuti prema Zakonu o zanatstvu iz 1949. godine. Čakovečki paromlin i munjara d.d. započeo je djelovati 1893. godine kao trgovačko društvo koje se bavilo mlinskom industrijom i distribucijom električne energije, nastavio je djelovati i u međuratnom razdoblju, a s djelatnošću je nastavio i u socijalističkom razdoblju, ali pod novim nazivom, kao Čakovečki mlinovi „Intes“, odnosno nakon 90-ih kao Čakovečki mlinovi d.d., a pod istim nazivom djeluje i danas.

⁹ Tu se podrazumijevaju i fondovi ostalih štedionica i obrtnih zborova, a ne samo tri navedena fonda.

Unutarnja struktura fonda Obrtni zbor za kotar Prelog (Vidi: Sumarni inventar fonda Obrtni zbor za kotar Prelog) utvrđena je ovako:

- Upravljanje
- Izbori za Zanatsku komoru Zagreb
- Članovi Obrtnog zbora/Udruženja zanatlija Prelog
- Opći poslovi.

Unutarnja struktura ostalih fondova istovrsnih stvaratelja (štedionice, obrtnička udruženja) gotovo je identična ranije navedenim fondovima, s razlikom da pojedine serije ne postoje.¹⁰

Što se tiče gradiva stvaratelja iz razdoblja socijalizma, kao primjerice zanatskih komora,¹¹ dodirne točke predstavljale su: cjelovitost u pogledu unutarnjeg ustroja gradiva, cjelovitost dokumentacijskih cjelina, pomiješanost s gradivom stvaratelja prednika (obrotni zbor), bogatstvo dokumentacije, loš spisovodstveni sustav te loše stanje gradiva nastalo kao rezultat poslovanja na nekvalitetnom ili slabijem papiru, odnosno lošijim mikroklimatskim uvjetima u kojima se čuvalo. Nadalje, u razdoblju nakon 1945. godine stvaratelji su osnivani u uvjetima planske privrede te jednostranačkog političkog sustava koji nije dozvoljavao privatno poduzetništvo, odnosno ono je predstavljalo izuzetke u većini slučajeva u kasnijem razdoblju. Isto tako, stvaratelji poput zanatskih komora, iako im je osnovna djelatnost bila promicanje obrtništva i zaštita obrtničke struke, nisu imali onaj utjecaj, neovisnost i kredibilitet kao njihovi prednici (obrotni zborovi) s obzirom na činjenicu da je njihovo djelovanje bilo pod nadzorom tadašnjeg režima. Nadzor, odnosno utjecaj tadašnjih upravnih tijela na djelatnost udruženja poput zanatskih komora, očitovao se kroz davanje suglasnosti na statute zanatskih komora, podnošenje prijedloga plana obrtne djelatnosti narodnom odboru kotara, imenovanje predstavnika u upravljačka tijela komore (upravni odbor) i sl. (Opći zakon o zanatstvu, 1949.).

Veći dio fondova iz područja gospodarstva preuzimala je mjerodavna arhivska ustanova¹² početkom 1960-ih godina do sredine 1980-ih godina iz više razloga, npr. značenja djelatnosti i funkcije stvaratelja, informacijske vrijednosti gradiva, poštivanja obveza i rokova čuvanja gradiva utvrđenih pravnim propisima te zaštite prava i interesa pojedinaca ili skupina.¹³ Najčešći i najvjerojatniji razlog takvoj situaciji bilo je poštivanje obveza i rokova čuvanja gradiva, odnosno prenatrpanost prostornih kapaciteta pismohrana kod stvaratelja te njihovo ispražnjenje kroz primopredaju gradiva nadležnoj arhivskoj ustanovi. U prilog navedenoj tvrdnji dovoljno je spomenuti argumente poput nedostatnih popisa gradiva, neusklađenosti privremenih ili arhivskih popisa sa stvarnim stanjem gradiva, fragmentarne sačuvanosti

¹⁰ Tu se prije svega podrazumijevaju fondovi ostalih štedionica koji najčešće sadrže od navedenih serija fonda 147. serije a, b, d i e.

¹¹ U ustanovi se čuvaju fondovi: HR-DAM-152., Zanatska komora kotara Čakovec (1950. - 1962.), HR-DAM-153., Zanatska komora kotara Prelog (1950. - 1956.) koji su također obrađeni i opisani.

¹² Zapis iz prošlosti, 2010/2011., str. 15-17. Prema odluci Savjeta za kulturu i nauku NR Hrvatske 1907./1957. od 27. svibnja 1957. godine, određeno je da tadašnji Arhiv grada Varaždina (od 1959. Historijski arhiv u Varaždinu) postaje mjerodavan za vršenje arhivske službe na području kotareva Varaždin, Čakovec, Koprivnica i Krapina. Historijski arhiv Varaždin će radi lakšeg obavljanja svoje službe osnivati sabirne arhivske centre u Krapini, Koprivnici i Čakovcu od 1959. do 1962. godine. Navedeni centri će vršiti svoju primarnu funkciju poput prikupljanja arhivskog gradiva, njegovog čuvanja i davanja na korištenje.

¹³ Dosjei fondova Državnog arhiva za Međimurje. U dosjeima su sačuvani podaci o akvizicijama gradiva koje je preuzimano najčešće od strane pravnih sljednika ukinutih stvaratelja u razdoblju dok je arhivsku službu na području Međimurja obavljao Historijski arhiv Varaždin, odnosno Državni arhiv u Varaždinu.

kod fondova iz razdoblja prije 1945., postojanja više različitih popisa gradiva u dosjeu te ponegdje prisutne nedostatne cjelovitosti što se tiče unutarnje strukture gradiva fonda, kao i izmiješanosti gradiva sličnih stvaratelja (npr. obrtni zborovi i zanatske komore).¹⁴

4 ZNAČENJE GOSPODARSKIH FONDOVA

Vrijednost i značenje gradiva nekog stvaratelja ili više njih, kao što su u ovom slučaju stvaratelji iz područja gospodarstva, može se najbolje procijeniti i vrednovati kada se poznaje historijat istoga. To u konkretnom slučaju znači poznavanje određenih obavijesti, poput početka osnivanja, vrste djelatnosti, ustrojstva, nadležnosti, povezanosti sa stvarateljima više razine ili većih nadležnosti te završetka rada. U širem smislu to znači nečiji položaj i značenje u institucijsko-kontekstualnom pogledu, tj. utjecaj tog ili tih stvaratelja na nekom području, odnosno u nekoj sredini.

Kako bi se moglo procijeniti značenje gradiva stvaratelja iz gospodarstva u razdoblju prije 1945. godine na području Međimurja, potrebno je dati osnovne informacije o istima, tj. o štedionicama, industriji te obrtničkim udruženjima čije se gradivo čuva u Državnom arhivu za Međimurje.

Na području Međimurja djelovalo je u prošlosti nekoliko štedionica: Čakovečko-Međimurska štedionica d.d. Čakovec, Donjomeđimurska štedionica d.d. Prelog, Preloška štedionica i Kotoribska štedionica d.d. u Kotoribi. Čakovečko-Međimurska štedionica d.d. Čakovec nastala je 1920. godine spajanjem dviju štedionica, Čakovečke štedionice d.d. Čakovec (utemeljene 1871. godine) i Međimurske štedionice d.d. Čakovec (utemeljene 1881. godine), u jednu tvrtku. Čakovečko-Međimurska štedionica bavila se, osim financijskim poslovima, i djelatnostima poput trgovine i skladištenja posredno preko vlastitih tvrtki: Čakovečkih javnih skladišta d.d. i Međimurske gospodarske zadruge. Osim vlastitih tvrtki, štedionica je imala vlasničke udjele i u nekim tvrtkama, poput Čakovečkog paromlina i munjare d.d. Čakovec. Štedionica je djelovala od 1920. do 1949. godine. Čakovečko-Međimurska štedionica d.d. ukinuta je na temelju sudskog rješenja 17. studenog 1949. godine¹⁵ (Bankarstvo u Međimurju, 2013). Donjomeđimurska štedionica d.d. Prelog osnovana je 1873. godine sa sjedištem u Prelogu, a djelovala je do 29. lipnja 1948. godine kada je završena likvidacija. Preloška štedionica osnovana je 1905. godine sa sjedištem u Prelogu, a likvidirana je 17. studenog 1949. godine na osnovu sudskog rješenja. Kotoribska štedionica d.d. osnovana je 1891. godine u Kotoribi, a ukinuta je 29. lipnja 1948. godine¹⁶ (Bankarstvo u Međimurju, 2013). Sve četiri štedionice bavile su se financijskim poslovima poput odobravanja i dodjela kredita, primanja štednih uloga i njihovog ukamaćivanja, trgovine vrijednosnim papirima, preuzimanja depozita na čuvanje i sl. Kao financijske institucije, odnosno trgovačka društva, kreditirale su i fizičke i pravne osobe, a posebno tvrtke iz područja trgovine, obrta, industrije i rudarstva. Osim što su neposredno ili posredno utjecale na razvoj gospodarstva u Međimurju, isticale su se i

---

¹⁴ Navedeni nedostaci uočeni su prilikom obrade arhivskih fondova iz gospodarstva, njihova opisa te prilikom pretrage gradiva radi davanja gradiva na korištenje ili rješavanja korisničkih zahtjeva.

¹⁵ Čakovečka javna skladišta d.d. osnovana su 1891. godine te kupljena 1919. godine od strane Čakovečke i Međimurske štedionice. Međimurska gospodarska zadruga osnovana je 2.10.1941. godine. Obje tvrtke bile su likvidirane istodobno kad i Čakovečko-Međimurska štedionica d.d.

¹⁶ Likvidacija Preloške štedionice bila je prvi puta pokrenuta u razdoblju mađarske okupacije Međimurja, 18. ožujka 1942. godine, ali nema podataka je li tada bila privedena kraju.

u javnom životu Međimurja preko podržavanja raznih socijalnih, humanitarnih aktivnosti ili iniciranja istih (pomaganja siromašnim stanovnicima Čakovca), podržavanja aktivnosti pojedinih udruženja, primjerice vatrogasnih društava i sl.

Fond iz industrije sadrži gradivo stvaratelja koji je započeo djelovati 1. listopada 1893. godine kao tvrtka koja je objedinjavala mlinsku industriju i distribuciju električnom energijom. Stvaratelj je od 1897. do 1908. godine promijenio nekoliko vlasnika, a od 24. svibnja iste godine registriran je pod nazivom Čakovečki paromlin i munjara d.d. u Čakovcu. Navedena tvrtka razvila se u respektabilnu tvrtku koja je započela s djelatnošću u Austro-Ugarskoj, nastavila u Kraljevini Jugoslaviji, tijekom mađarske okupacije Međimurja, te nastavila s osnovnom djelatnošću (mlinska industrija) i u socijalističkom razdoblju sve do danas. Čakovečki paromlin i munjara d.d. će opskrbljivati trgovište Čakovec do početka 1930-ih godina dvadesetog stoljeća električnom energijom i rasvjetom kada će biti obaviješten od strane tadašnjeg Općinskog poglavarstva o njihovoj namjeri o provedbi elektrifikacije preko priključka na HE Fala kod Maribora te u konačnici osnutku vlastite, općinske elektrane. Tvrtka će opskrbljivati Čakovec električnom energijom do 1. rujna 1932. godine te će se uskoro i sama opskrbljivati električnom energijom iz HE Fala. Tvrtka će od početka 1950-ih godina započeti djelovati pod nazivom Čakovečki mlinovi „Intes“. Čakovečki paromlin i munjara d.d. Čakovec razvijao je poslovne veze i suradnju s raznim pravnim osobama na području Hrvatske, Slovenije, Mađarske, Austrije, čak i Njemačke. Kao i u slučaju prije navedenih štedionica (banaka), značajne udjele u vlasničkoj strukturi imali su Židovi (Mlinarstvo u Međimurju, 2010, str. 25, Sumarni inventar fonda Čakovečki mlin-paromlin Čakovec). Kao i štedionice, i Čakovečki paromlin i munjara bio je kao trgovačko društvo ustrojen od sljedećih tijela: glavne skupštine, upravnog odbora i nadzornog odbora.

Stvaratelji poput obrtničkih udruženja, odnosno obrtnih zborova (Obrtni zbor za trg i kotar Čakovec, Obrtni zbor za kotar Prelog, Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi), utemeljeni su na osnovu Obrtnog zakona iz 1884. godine koji je bio na snazi i u Kraljevini Jugoslaviji, a predstavljali su teritorijalna udruženja obrtnika raznih struka. Obrtni zbor za trg i kotar Čakovec osnovan je 29. svibnja 1921. godine te je okupljao obrtnike na području kotara Čakovec. Navedeni obrtni zbor je od početaka vlastita djelovanja djelovao u iznajmljenim prostorima. 1933. godine, nakon saznanja da tadašnji vlasnik "Slavonija" d.d. za industriju drva prodaje objekt Starog grada, Udruženje zanatlija za kotar Čakovec stupa s istim u višemjesečne pregovore te potpisivanjem kupoprodajnog ugovora 31. listopada 1933. godine od 1. studenog iste godine postaje vlasnikom Starog grada. Budući da je novostečeni objekt bio u derutnom i dosta lošem stanju, Udruženje kroz vlastita sredstva, donacije, kredit te volonterskim radom isti obnavlja i osposobljava za stambenu funkciju te tako spašava od propadanja. Stvaratelj će posjedovati objekt Starog grada gotovo 15 godina, a istog će se objekta pod nametnutim i sumnjivim okolnostima biti prisiljen odreći za zamjenski objekt znatno niže tržišne vrijednosti 6. siječnja 1948. godine potpisivanjem ugovora o zamjeni. Stari grad će, prema tome, pripasti državi.¹⁷ Stvaratelj je prestao djelovati na osnovu Općeg zakona o zanatstvu početkom 1950. godine, a kao njegov pravni sljednik osnovana je Zanatska komora za kotar Čakovec (Cimerman, 1998).¹⁸ Obrtni zbor za kotar Prelog osnovan je 15. veljače 1925. godine kada je održana osnivačka skupština, a okupljao je obrtničku populaciju na području

¹⁷ Vidi: HR-DAM-140., Sumarni inventar fonda Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec.

¹⁸ Autor u monografiji navodi podatak o osnutku Obrtnog zbora Čakovec 1895. godine, koji je djelovao do izbijanja Velikog rata te je njegova djelatnost zamrla. Smatra se da je 1921. godine obnovljena njegova djelatnost osnutkom Obrtnog zbora za trg i kotar Čakovec.

kotara Prelog. Stvaratelj će početkom 1932. godine promijeniti naziv u Udruženje zanatlija za kotar Prelog, djelovat će i tijekom Drugog svjetskog rata, a formalno prestaje s djelovanjem 1949. godine (Opći zakon o zanatstvu, 1949).¹⁹ Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi osnovano je 7. travnja 1927. godine, a područje nadležnosti bile su općine Kotoriba i Donja Dubrava, iako su spadale u kotar Prelog. Udruženje se u dva navrata, 1932. i 1937. godine, suočilo s mogućnošću vlastita ukidanja i pripajanja Obrtnom zboru za kotar Prelog, ali je oba puta uspješno interveniralo i nastavilo s djelovanjem. Udruženje je tijekom Drugog svjetskog rata postupno smanjilo vlastito djelovanje te je po završetku istog prestalo s djelovanjem.²⁰ Obrtni zborovi su se kao teritorijalna obrtnička udruženja bavili zaštitom interesa vlastitih članova, promicanjem i popularizacijom obrtničke struke te ostalom stručnom problematikom. Uz navedeno, značajni su i zbog vlastite humanitarne i socijalne uloge u javnom životu na vlastitom području, kao npr. podržavanja rada i djelovanja raznih udruženja, skrbi u svezi zaštite kulturne baštine i sl. Obrtni zborovi značajni su iz više razloga: kao pravni sljednici ukinutih cehovskih udruženja, kao strukovna udruženja obrtnika raznih profila te kao predstavnici civilnog društva.

Gradivo stvaratelja poput štedionica ili industrije, odnosno obrtničkih udruženja, značajno je zbog svoje informacijske vrijednosti, značenja djelatnosti i funkcija njihovih stvaratelja te stvaratelja kao takvih. Vrijednost gradiva te vrste stvaratelja leži prije svega u bogatstvu informacija koje sadrži, a koje su nastale kao rezultat poslovnih veza i procesa kroz svakodnevno poslovanje istih u njihovoj korelaciji s raznim fizičkim i pravnim osobama.

5 ZAKLJUČAK

Problematika obrade i vrednovanja gospodarskih fondova bila je u arhivističkoj literaturi vrlo rijetko proučavana, osim na ponekom tematskom savjetovanju ili konferenciji. Gospodarski fondovi nastali su djelovanjem stvaratelja koji u skladu sa suvremenom arhivskom klasifikacijom pripadaju skupini gospodarstvo i bankarstvo, označenoj kao G. Navedena skupina podijeljena je prema vremenskom razdoblju te vrstama djelatnosti. Kod takve vrste arhivskih fondova, kao što su oni iz razdoblja prije 1945. godine, problem predstavlja njihova rijetka i fragmentarna sačuvanost, kao i sadržajna necjelovitost, što nije slučaj kod fondova u socijalističkom razdoblju i nakon 1990. godine. Ovisno o vrstama stvaratelja (industrija, bankarstvo, obrt), gradivo koje je nastalo kao rezultat njihova svakodnevnog poslovanja u njihovoj korelaciji s raznim fizičkim i pravnim osobama na određenom području dokumentira pravo bogatstvo informacija kao izvor za razna znanstvena područja (povijest, ekonomija, demografija i sl.). Vrijednost gradiva takvih stvaratelja najbolje se može procijeniti i vrednovati u onom slučaju kada se poznaje njihova uloga i značenje u širem institucijsko-kontekstualnom pogledu, odnosno kakav je bio njihov utjecaj na nekom području.

---

¹⁹ Vidi: HR-DAM-141., *Sumarni inventar fonda Obrtni zbor za kotar Prelog.*

²⁰ Vidi: HR-DAM-142., *Sumarni inventar fonda Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi.*

IZVORI I LITERATURA

- *Arhivska služba i gospodarski arhivi* (2007). Bjelovar: Hrvatsko arhivističko društvo.
- *Bankarstvo u Međimurju* (2013). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- Cimerman, F. (1998): *Obrt u Međimurju*. Čakovec.
- Gospodarstvo. (b. d.). Wikipedia. Dostupno na: <http://hr.wikipedia.org/Gospodarstvo> (preuzeto 5. 11. 2014.).
- *HR-DAM-140, Sumarni inventar Obrtni zbor za grad i kotar Čakovec 1895.-1950.* (2014). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- *HR-DAM-141, Sumarni inventar Obrtni zbor za kotar Prelog 1906.-1950.* (2014). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- *HR-DAM-142, Sumarni inventar Udruženje zanatlija za općine Kotoriba i Donja Dubrava u Kotoribi 1908.-1945.* (2014). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- *HR-DAM-147, Sumarni inventar Čakovečko-Međimurska štedionica 1920.-1949.* (2012). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- *HR-DAM-151, Sumarni inventar Čakovečki mlin-paromlin Čakovec 1893.-1945.* (2013). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- Klasinc, P.P. (2004): Tranzicija v arhivih in arhivskih službah (s posebnim poudarkom na usodi fondov s področja gospodarstva). *Atlanti*, 14 (1-2), str. 191-215. Maribor: International institute for archival science of Trieste and Maribor.
- *Mlinarstvo u Međimurju* (2010). Štrigova: Državni arhiv za Međimurje.
- Nemeth, K. (1977): *Privredni arhivi. Priručnik iz arhivistike*. Zagreb: Savez arhivskih društava Jugoslavije.
- Obrtni zakon (1884). Zbornik zakonah i naredbih Kraljevine Hrvatske i Slavonije, br. 31.
- Opći zakon o zanatstvu (1949). Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije, br. 49.
- Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva. (2002). Narodne novine Republike Hrvatske, br. 90.
- *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske.* (2006). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- *Priručnik iz arhivistike.* (1977). Zagreb: Savez arhivskih društava Jugoslavije.
- Stulli, B. (1970). O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe. *Arhivski vjesnik*, 18, str. 463-487. Zagreb: Arhiv Hrvatske.
- Stulli, B. (1997). *Arhivistika i arhivska služba. Studije i prilozi.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Šustić, I. (1995). Vrednovanje građe novčanih zavoda (Uvod u problem valorizacije). *Arhivski vjesnik*, 38, str. 93-100. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Trgovački zakon. (1875). Zbornik zakonah i naredbih Kraljevine Hrvatske i Slavonije, br. 79.
- Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. (1997). Narodne novine Republike Hrvatske, br. 105.
- *Zapisi iz prošlosti.* (2010/2011). Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu.

SUMMARY

Jasna POŽGAN*

ECONOMY FONDS - PROCESSING, IMPORTANCE AND APPRAISAL

The subject of processing and appraisal of economy fonds was very rarely the subject of scientific study, except for occasional conferences or enclosed discussions about categorization or appraisal of archives. Economy fonds, created by the activity of a legal person, belong to the group of economy and banking

* *Jasna Požgan, Ph. D., archivist and head of processing, State Archives for Međimurje, Štrigova 102, 40312 Štrigova, Croatia, contact: jasnapozgan@yahoo.com, jasna.pozgan@dram.hr.*

labelled G according to current archival classification. According to the classification, this group is divided by type of activity (economic associations, banks and financial institution, industry and mining, etc.) and by time of creation (before 1945, the socialist period, the period after 1990). Appraisal of archives and its implementation is regulated by the Ordinance on the appraisal and selection procedure which, among other things, defines the appraisal criteria. In the National Archives for Međimurje economic funds from all three periods are kept: the period before 1945, the socialist period and the period after 1990. From the period before 1945 funds of banks, business associations (trade bodies, cooperatives, community land), and industry are preserved. Creators of archives in the period before 1945, started their activity in the late 19th century and in the Austro-Hungarian Empire, continued to operate in the Kingdom of Yugoslavia, and were abolished after the 1945 change in economic and socio-political circumstances. Archives of these creators are usually preserved in fragmentary or incomplete form, in good physical condition, and are of different provenance. When processing the creators in the field of economy, the biggest problem was their identification. Funds of banks and industries include documentation of their business contacts and relationships with natural and legal persons in Međimurje, Croatia, Slovenia, Hungary, Austria, Switzerland, and Germany. Funds of business associations, such as working choirs, have rich documentation of crafts population in Međimurje, their engagement in protecting the interests of their profession and their role in public life in the region. Of the three current corps that existed (Čakovec, Prelog, Kotoriba and Donja Dubrava) the most significant was Craft Corps district Čakovec, which distinguished itself at the beginning of the 1930s by the act of buying the Old Town in Čakovac to address issues of its own space, and consequently, rescue the object of its safe decay. Funds of industry contain information about the beginnings of electrification in Čakovac in 1893, development of the milling industry in Čakovac and electrification of Čakovac and the surrounding area in the early 1930s, through an electrification network of Fala near Maribor. This industrial funds, the funds Steam Mill Čakovec, testifies to the functioning of its creator and its successors until today. Economic funds represent substantially rich sources of information for various scientific fields (economics, regional and economic history, demography, etc.).